

ЛЕСЯ КОБЕЛЬ
(Полтава)

ІДЕЇ ІВАНА ФРАНКА ПРО МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ НАРОДНОЇ ШКОЛИ В ГАЛИЧИНІ

Проаналізовано ідеї Івана Франка про мету й завдання початкової школи в системі народної освіти Галичини кінця ХІХ століття, висвітлено його погляди на методи навчання і виховання.

Ключові слова: І.Я. Франко, Галичина, початкова школа, вчитель, методи, система освіти, гуманістичні ідеї.

Початкова (народна) школа посідає найбільше місце в педагогічних висловлюваннях Івана Франка. І це не випадково. Нам відомо з історії, що найпередовіші представники громадськості і найкращі педагоги різних часів і народів, бажаючи поліпшення освітньої справи, боролися завжди перш за все за раціонально побудовану початкову школу.

Досить пригадати теорію школи рідної мови, тобто початкової школи, розробленої великим слов'янським педагогом Я.А. Коменським; теорію елементарного (початкового) навчання Песталоцці; величезну роботу К.Д. Ушинського, спрямовану на створення взірцевої початкової школи для навчання дітей свого народу. Глибоко цікавили питання початкового навчання і російських революційних демократів – Белінського, Добролюбова, Чернишевського.

Отже, не випадково Іван Франко приділяє особливу увагу цим питанням. Він виступає проти сучасної йому урядової, так званої народної школи, як ворожої для народу, нав'язаної йому зверху, далекої від справжніх потреб народу; він протестує проти школи, що в руках пануючої верхівки використовується як знаряддя соціального і національного поневолення народу. Двічі виступає письменник і в українській, і в польській пресі з великими статтями «Наші народні школи і їх потреби». Блискуче використовуючи статистичний матеріал, він доводить мізерну кількість народних шкіл в Галичині проти кількості населення. «Близько трьох тисяч громад в нашій країні не мають школи». І далі: «... одна школа випадає на 1774 люда, або около 300 дітей на одну школу» [1, с. 192].

«В школах, – пише автор, – діти містяться, як оселедці, не мають чим дихати і не стільки учаться, скільки – мучаться» [там само].

Іван Франко підкреслює, що в Галичині є сотні тисяч дітей, котрі в своїм житті бачать школу хіба в містечку, або в «переїзді через яке сусіднє село». Письменник детально підраховує, скільки коштують такі школи і доводить, що Галичина щодо цього перебуває на одному з останніх місць. «Яка нам користь із наших шкіл?» – запитує Франко і наводить найцікавіші факти і цифри, що яскраво характеризують стан народної освіти в Галичині. «Від останньої конскрипції, – відмічає він, – прибуло нам усього 66978 людей письменних, хоча за цей час перебувало в школах щонайменше півтора мільйона дітей. То значить, що з тих дітей, котрі вступають у нас до школи народної, ледве двадцята часть вийде зі школи, вміючи читати, а ледве тридцята часть навчиться яко тако читати й писати. То значить далі, – продовжує він, – нашому краєві щороку прибуває несповна 6700

письменних людей, а коли б так далі йшло, то треба би чекати ще з яких 80 літ, поки б вся людність нашого краю дохрпалася до тої великої мудрості, щоби вміла, бодай, читати. То значить далі, що кожда наша школа, до котрої в однім році вступає... 100 і більше дітей, видає нам за то раптом двох таких, що вміють читати»[1, с. 193].

Особливо гостро критикує автор зміст і методи навчання і виховання в галицьких народних школах. Ці питання блискуче висвітлені перш за все в його художніх творах, зокрема в збірці «Малий Мирон» і інших оповіданнях. У передмові до цієї збірки Іван Франко писав: «Оповідання, зібрані в оцьому томику, в більшій мірі від інших мають автобіографічний характер. Вони показують у загальних рисах хід виховання сільського хлопчини перед 30 – 40 роками, починаючи від перших проблісків власного думання та кінчаючи найвищими ступенями середньої школи» [3, с. 20].

З неперевершеною майстерністю художника-реаліста Іван Якович відображає в багатьох оповіданнях зміст освіти і виховання в початковій школі. Брак кваліфікованих учителів, повний відрив навчання від життя, жадлива система моральних і фізичних знущань, над дітьми яскраво характеризують «народну» школу. Франко висміює примітивність методів навчання читання і письма в початковій сільській школі. Діти « невтомно по сто разів співучими голосами повторяли: «а-ба-ба-га-ла-ма-га». Гриць цілком механічно кричав разом з дітьми « а баба галамага».

«Цілий рік вчився Гриць у школі, а коли вернувся додому, то був якраз такий мудрий, як був перед роком. Вправді «а баба галамага» він вчив докладно напам'ять. Але, далі поза те слово Гриць в науці не поступив. Про читання вже ніщо й говорити» [8, с. 316]. З уципливим гумором передає автор розмову Гриця про своє навчання з гусьми, яких він пасе: «Гриць був зламаний, засоромлений! Гусак в одній хвили переймив і повторив ту мудрість, що коштувала його рік науки!» [там само]. Франко зауважує, що таких як Гриць, між тогорічними школярами було 18 на 30 (отже, справа не в дітях, а в кепським навчанні).

Оповідання Івана Франка «Schön schreiben» – це убивча сагира на суто пруську систему виховання, що мала неабиякий вплив на стан шкільництва в Галичині; системи, що її основою є жорстока палочна дисципліна, механічне зубріння, придушення всяких вільних проявів думки. «Schön schreiben» або «Красне писання» було для дітей найбільшою мукою. У цьому оповіданні письменник дає зразок такого уроку «красного писання» в початковій школі.

«Валько взяв у руки крейду, приступив до таблиці, розмахнувся і почав писати. Зразу писав тільки букви, малі й великі, самоголосні й суголосні, без ніякого впрочім значення. Але далі-далі дійшов і до слів, а в кінці й до цілих речень, як наприклад: “Бог сотворив світ”, “Чоловік має дві руки”. Вичерпавши таким способом усю свою мудрість, показавши вповні своє знання красного писання в численних викрутасах та довгих, як світ, і рівних, як ковбаси, хвостиках, Валько положив крейду, ... і відтак обернувшись до трепечущого класу крикнув грізно: “Писати!”. Його наукова діяльність в тій хвили щасливо скінчилася – тепер починалася його економська діяльність. Щоби показати це наглядно, він сильно стріпнув пальцями, аби стрясти з них учений крейдяний порошок, і замість нього взяв у руки свою тростину» [8, с. 304].

Повне неучтво вчителів, дике знущання над дітьми, жорстокі фізичні кари: різки та палки – ось та сумна шкільна дійсність, що її малює письменник у своїх оповіданнях. Наслідки подібного навчання і виховання підкреслює Іван Франко в оповіданні «Олівець», коли він згадує тих дітей «що їх бачимо сотні в кожній нижчій школі нашого краю,... ті нещасливі, забиті фізично й духовно діти, що їх нерви від малечку притупили страшні, огидні сцени, а голову від шістьох літ задурила професорська дисципліна» [8, с. 284].

Іван Якович Франко – послідовник гуманістичних ідей у педагогіці – палко повстає проти сліпої палочної дисципліни, показує як така дисципліна псує, руйнує характер дитини, всю його вдачу, якої жорстокої душевної муки завдає вона дітям.

В оповіданні «Отець-гуморист» письменник згадує: «...вражіння того року лишилися у мене незатерті, болючі й досі, і не в одному – чую се – скривили мій характер, попсували мою вдачу, причинили мені немало душевної муки в цілім житті. Певна річ, що й з іншими учениками було не ліпше. Та ні, з многими було далеко гірше» [3, с. 22].

Іван Якович популяризує в Галичині статтю Н.А. Добролюбова «Значення авторитету у вихованні». Як відомо, Добролюбов у цій статті пристрасно повстає проти насильства над дитиною, проти педагогічного свавілля. Франко пише передмову до цієї роботи, де повністю погоджується з тими засадами, що їх висуває Добролюбов. Він підкреслює, що Добролюбов писав свою статтю, маючи на увазі головним чином малих дітей, у вихованні яких велика кількість педагогів визнає необхідність сліпого послуху, необхідність різних суворих кар [2, с. 14].

Письменник вимагає поваги до особистості дитини, довіри до неї, вимагає шанувати особисту гідність дітей. Таке ставлення до дитини, до шляхів та засобів її виховання визначається революційним гуманізмом Франка, боротьбою за створення нової людини – активного діяча – борця. Його гуманізм так, як і гуманізм Чернишевського та Добролюбова, не має нічого спільного з дрібнобуржуазним «сюсюканням», з потаканням дитячим примхам, з зайвою опікою над дітьми. Франко бачить у дитині зростаючу людину і встає на захист її прав.

У своїх оповіданнях у збірці «Малий Мирон», автор відбив систему навчання й виховання в початкових школах перед 30 – 40 роками (за його власним визнанням). З того часу безумовно відбулися деякі зміни щодо змісту і методів освіти в початкових школах. Але основні недоліки залишилися у повній мірі. У статті «Наші народні школи й їх потреби» Франко показує, до чого зводиться навчання в сучасній початковій народній школі й які його наслідки.

Письменник зазначає, що тепер в народній школі вчать багато всякої всячини: і граматику, і географію, і зоологію, і ботаніку, і астрономію, і історію – речі, про які колишні сільські школярі й не чули. «Наші пани в Раді Шкільній захотіли, щоб школа народна була якимось маленьким університетом, щоб давала дітям всього потрошки. А виходить з цього те, що сільський хлопчик, закінчивши школу, не тільки зразу забуває всю ту премудрість, але за два-три роки забуває зовсім як читати» [1, с. 195].

Другою найважливішою хибою навчання в сільських школах того часу Іван Франко вважає цілковиту відірваність цього навчання від життя: «...дитина не має до чого приткнутися те, що винесла зі школи й розгублює все по дорозі» [6, с. 91]. Таким чином, здобутки шкільної науки пропадають марно.

Величезного значення в початковій школі Іван Франко надавав рідній мові. Народну мову, як річ потрібну мільйонам, він цинив дуже високо. В тодішньому педагогічному журналі «Учитель» в розділі «Сучасне становище народної освіти, школи і народного учительства в усіх українських землях», вміщено статтю «В оборону прав нашої мови» [3, с. 25]. У ній наведено такі факти: «Покривдження й легковаження нашої мови зі сторони державних, адміністративних і автономічних урядів у Галичині стало вже злбною «притчою во язичех». Та воно найпоганіше виступає в цілій області нашого шкільництва, виховання й шкільної адміністрації. Рада шкільна краєва і Ради шкільні окружні урядують зі своїми підвладними органами і приватними сторонами без огляду на їх національність виключно тільки по-польськи. Багато

Рад шкільних, місцевих в українських селах, де в школі викладова мова українська, учитель українець, більшість членів Ради також українці – урядують собі також по-польськи!» [там само].

Іван Франко вважав, що початкова школа повинна виховати у дітей любов до рідного слова і особливо підкреслював величезне виховне значення народної творчості, народної поезії.

«...Оті простенькі сільські байки, як дрібні тонкі корінчики вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі річей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті» [3, с. 26]. Ці слова Івана Яковича буквально перекликаються з думкою великого педагога К.Д. Ушинського, що з такою силою підкреслював величезне виховне значення рідного слова.

Наша школа зараз приділяє багато уваги питанню викладання рідної мови. Ми боремось за культуру мови, виховуємо у дітей любов до рідної літератури. Тому думки Франка про виховне значення рідної мови, про виховання любові до рідного слова є досить актуальними і цікавими для нас.

Іван Франко, як ми вже зазначили, вважав, що провідне місце у навчанні дітей у початкових і середніх школах повинно належати природничим наукам, які найбільше сприяють розумовому розвитку дітей. Природознавству у вихованні дитини він надавав величезного значення. У поемі «Панські жарти», де письменник, у протилежність до існуючої варварської системи освіти й виховання, дає зразок нового, гуманного виховання й навчання, герой поеми – старенький сільський священик, який створює в селі школу, так навчає дітей:

*Недовго й думавши, давай
До себе дитвору скликати
Веде їх літом в поле, в гай,
Зимою до своєї хати.
І не відразу їх садив
За книжку ані за азбуку.
Він зацікавлював дітей
То повістками, то казками,
А головно, на сей святий
Великий божий світ – природу
Раз-враз увагу їх звертав [3, с. 27].*

Іван Франко підкреслює цінність перших променів самостійної думки маленької дитини, зазначаючи, що саме в початковій школі основним завданням є – привчити дитину мислити самостійно. Відкидаючи стару схоластичну школу з її «мертвячими» шаблонами, школу муштри і зубріння, він бореться за таку школу для дітей народу, яка давала б їм справжні знання.

Таким чином, ми переконуємося, що Іван Якович Франко у системі народної освіти високо ставив значення її основної ланки – початкової, так званої народної школи, єдиної за тих часів більш-менш масової школи для дітей народу. Письменник боровся за створення такої школи, яка забезпечувала б глибоке знання законів природи, навчила б дітей уміло використовувати ці закони у своїй практичній діяльності. Франко стояв за зміцнення зв'язків між розумовою освітою та виробничою фізичною працею.

Нашій сучасній педагогіці Іван Франко надзвичайно дорогий і близький як великий вчений-просвітитель, як видатний діяч народної освіти, як борець за справжню народну школу і освіту для широких мас суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іван Франко. Педагогічні статті і висловлювання / [упоряд. О.Г. Дзевєрін]. – К. : Рад. шк., 1960. – 299 с.
2. Мітюров Б.Н. Педагогічні погляди І.Я. Франка : лекція [для студ.-заочників] / Б.Н. Мітюров. – Дрогобич, 1961. – 29 с.
3. Паперна Г. Іван Франко про народну освіту / Галина Паперна. – Л. : Вільна Україна, 1946. – 64 с.
4. Педагогічні погляди І.Я. Франка / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко // Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / [за ред. О.О. Любара]. – К., 2003. – С. 249-264.
5. Савинець В.К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / Василь Кирилович Савинець. – Л. : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 99 с.
6. Смаль В.З. Іван Франко та народна освіта / В.З. Смаль // Радянська школа. – 1976. – №8. – С. 89-94.
7. Смаль В.З. Педагогічні ідеї Івана Франка / Василь Захарович Смаль. – К. : Рад. шк., 1966. – 187 с.
8. Франко І.Я. Грицева шкільна наука : вірші, оповідання, казки [для мол. та сер. шк. віку] / Іван Якович Франко. – К. : Веселка, 1990. – 380 с.

Леся Кобель.

ИДЕИ ИВАНА ФРАНКО О МЕСТЕ И ЗНАЧЕНИИ НАРОДНОЙ ШКОЛЫ В ГАЛИЧИНЕ

Проанализированы идеи Ивана Франко о целях и задачах начальной школы в системе народного образования Галичины конца XIX века, раскрыты его взгляды на методы обучения и воспитания.

Ключевые слова: *И.Я. Франко, Галичина, начальная школа, учитель, методы, система образования, гуманистические идеи.*

Lesya Kobel.

IDEAS OF IVAN FRANKO ABOUT PLACE AND IMPORTANCE OF NATIONAL SCHOOL IN GALYCHYNA OF THE END OF THE 19TH CENTURY

The ideas of Ivan Franko about a purpose and tasks of primary school in the national educational system of Galychyna at the end of the 19th century are analysed, his views about the methods of education and upbringing are reflected.

Keywords: *I. Y. Franko, Galychyna, primary school, teacher, methods of education, system of education, facilities of upbringing, humanistic ideas.*

Одержано 23.04.2009 р., рекомендовано до друку 25.05.2009 р.